

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

των Μιχάλη Νομικού, Α. καθηγητή και Μαρίας Δούση, Α. λέκτορος ΑΠΘ

Η αναβίωση των εγκαταλειμμένων κτιρίων-κελυφών, τα οποία κάποτε φιλοξενούσαν βιοτεχνικές ή βιομηχανικές εγκαταστάσεις, απασχολεί εδώ και δεκαετίες τις σύγχρονες κοινωνίες. Η επιτυχημένη αποκατάσταση και επανάχρησή τους συμβάλει ταυτόχρονα στην αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών καθώς και στην ανάδειξη ενός πολύ σημαντικού τμήματος του νεότερου πολιτισμού μας, τη βιομηχανική κληρονομιά.

Ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζουμε την κληρονομιά αυτή πρέπει να διέπεται γενικά από ορισμένες αρχές που έχουν ήδη διατυπωθεί στη διεθνή χάρτα για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Ωστόσο κάθε περίπτωση παρουσιάζει ιδιαιτερότητες οι οποίες την καθιστούν μοναδική.

Είναι κοινά αποδεκτό ότι η έρευνα για την ανάλυση, τεκμηρίωση και αξιολόγηση ενός μνημείου βιομηχανικής κληρονομιάς, είναι διεπιστημονική έρευνα, η οποία απαιτεί τη συνδρομή πολλών επιστημονικών ειδικοτήτων. Μια άλλη επίσης γενική παραδοχή αποτελεί η καταγραφή, αξιολόγηση και ανάδειξη του διατηρούμενου μηχανολογικού εξοπλισμού, ο οποίος μαζί με τα κτιριακά κελύφη συναποτελούν τη βιομηχανική δραστηριότητα. Επίσης οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν κατά την περίοδο λειτουργίας των δραστηριοτήτων αυτών, αποτελούν αντικείμενο έρευνας.

Άποψη από το Καναβουργείο στην Έδεσσα, το οποίο διατηρεί σε μεγάλο βαθμό τον μηχανολογικό του εξοπλισμό

Εσωτερική άποψη από το Αναπνευστήριο του Μεταξουργείου Τσίβρε στο Σουφλί.

Η έρευνα και η εκπαίδευση για τα ζητήματα της καταγραφής αξιολόγησης και ανάδειξης της βιομηχανικής κληρονομιάς, τόσο σε επίπεδο κτιριακών κελυφών όσο και σε επίπεδο μηχανολογικού εξοπλισμού, εντάσσονται στο γνωστικό αντικείμενο της αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων και συνόλων.

Στις περισσότερες αρχιτεκτονικές σχολές της Ευρώπης και της Αμερικής παρόμοια γνωστικά αντικείμενα έχουν εδώ και αρκετά χρόνια ενταχθεί στα προγράμματα των προπτυχιακών καθώς και των μεταπτυχιακών τους σπουδών. Στη χώρα μας επίσης αντίστοιχα μαθήματα υπάρχουν στα προγράμματα σπουδών πολλών αρχιτεκτονικών σχολών.

Το Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. και το Ελληνικό τμήμα του TICCIH (International Committee for the Conservation of Industrial Heritage) οργάνωσαν εκδήλωση η οποία περιέλαβε έκθεση διπλωματικών εργασιών όλων των Αρχιτεκτονικών Σχολών της Ελλάδας, με θέμα «**Βιομηχανική κληρονομιά. Από την καταγραφή στην Επανάχρηση**», καθώς και ημερίδα με θέμα: «**Η Βιομηχανική Κληρονομιά στα Προγράμματα των Αρχιτεκτονικών Σχολών**».

Τα εγκαίνια της έκθεσης πραγματοποιήθηκαν την Παρασκευή 15 Απριλίου 2011, στον εκθεσιακό χώρο της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. και η ημερίδα πραγματοποιήθηκε την ίδια μέρα στην πτέρυγα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων. Στην ημερίδα συμμετείχαν διδάσκοντες από το Ε.Μ.Π., το Α.Π.Θ., το Δ.Π.Θ. και από το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Η έκθεση, που διήρκεσε έως τις 8 Μαΐου, περιλάμβανε περίπου 100 διπλωματικές εργασίες (200 πινακίδες) από τις αρχιτεκτονικές σχολές και τμήματα αρχιτεκτόνων των Ε.Μ.Π., Α.Π.Θ., Δ.Π.Θ., πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, πανεπιστήμιο Πάτρας καθώς και από τα δύο Διατμηματικά Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών στη Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων του Ε.Μ.Π. και Α.Π.Θ. Σημειώνεται ότι παρόμοια έκθεση δεν έχει ξαναγίνει από συστάσεως των σχολών αυτών.

Μέσα από την εκπαιδευτική αυτή εκδήλωση, η οποία συνοδεύτηκε και από αντίστοιχη ημερίδα, επιδιώχθηκε η αλληλοενημέρωση και ο συντονισμός των μαθημάτων που αφορούν σε σχετικά ζητήματα στις σχολές της χώρας μας.

Την ίδια μέρα, Παρασκευή 15 Απριλίου 2011, οι φοιτητές των αντίστοιχων αρχιτεκτονικών σχολών ξεναγήθηκαν σε αποκατεστημένα βιομηχανικά κτίρια που βρίσκονται στην πόλη μας.

Το πρόγραμμα της ημερίδας την οποία προλόγισαν ο πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ, καθηγητής **Γιώργος Παπακώστας** και ο πρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Επιτροπής για τη διάσωση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς (TICCIH), επικ. Καθηγητής του Π. Θεσσαλίας **Κώστας Αδαμάκης**, είχε ως εξής:

Στην ομιλία του ο **Μιχαήλ Ε. Νομικός**, καθηγητής ΑΠΘ αναφέρθηκε «στη βιομηχανική κληρονομιά στην εκπαιδευτική διαδικασία», όπου έγινε μια συνοπτική παρουσίαση των σχετικών μαθημάτων, της εκπόνησης διπλωματικών και ερευνητικών εργασιών τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, στα προγράμματα των αρχιτεκτονικών σχολών, μέσα από τις εργασίες των φοιτητών-τριών. Ενδεικτικά παρουσιάστηκε ερευνητική εργασία για τους Ανεμόμυλους της Καρπάθου και του εξαι-

ρητικά ενδιαφέροντος ξύλινου εξοπλισμού τους, η διπλωματική εργασία για την αποκατάσταση και επανάχρηση του πρώην Βυρσοδεψείου Νούσια στη Θεσσαλονίκη, καθώς και η επανάχρηση ενός εγκαταλειμμένου σαπωνοποιείου στο Πλωμάρι της Λέσβου.

Από την πλευρά της καθηγήτρια ΕΜΠ **Ε. Μαΐστρου**, αναφέρθηκε στην «Τεκμηρίωση και επανάχρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς στα εκπαιδευτικά προγράμματα της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ», όπου παρουσιάστηκε διαχρονικά η προσπάθεια που γίνεται εδώ και δεκαετίες στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ για την καταγραφή, αξιολόγηση και για τις δυνατότητες επανάχρησης των εγκαταλειμμένων βιομηχανικών κελυφών, με ιδιαίτερη αναφορά στη συμβολή της Σχολής για την επανάχρηση του βιομηχανικού συγκροτήματος των μεταλλείων του Λαυρίου.

Η ομιλία του επίκουρου καθηγητή Π. Θεσσαλίας **Κ. Αδαμάκη** είχε ως θέμα: «Βιομηχανικά κτίρια, νέες χρήσεις. Η διάσωση και αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς μέσα από την προπτυχιακή εκπαίδευση», όπου έγινε εκτενής αναφορά στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εμπειρία ένταξης Πανεπιστημιακών σχολών σε εγκαταλειμμένα βιομηχανικά συγκροτήματα στην πόλη του Βόλου και παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα του προπτυχιακού εργαστηρίου με θέμα την επανάχρηση του βιομηχανικού συγκροτήματος Μασάγγου στο Βόλο.

Στην «Αποκατάσταση και επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων στα προπτυχιακά μαθήματα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΔΠΘ» αναφέρθηκε ο αναπληρωτής καθηγητής ΔΠΘ **Α. Πρέπης**. Παρουσίασε την πλούσια βιομηχανική κληρονομιά της Ξάνθης κυρίως σε κτίρια καπναποθηκών, καθώς και εργαστηριακές ασκήσεις και διπλωματικές εργασίες με αντικείμενο την επανάχρηση ορισμένων από τις εγκαταλειμμένες καπναποθήκες της πόλης.

Οι λέκτορες του ΑΠΕ **Μ. Δούση** και **Σ. Λεφάκη**, μίλησαν για τη βιομηχανική κληρονομιά στο προπτυχιακό μάθημα αποκατάστασης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ. Έγινε μια σύντομη αναφορά στην ιδιαίτερα σημαντική βιομηχανική κληρονομιά της Θεσσαλονίκης και παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα του εργαστηριακού μαθήματος με θέμα την αποκατάσταση και επανάχρηση των διατηρητέων κτιρίων της Οθωμανικής Εταιρείας Αερίοφωτος Θεσσαλονίκης (Γκαζί). Με αφορμή την παρουσίαση αυτή συζητήθηκαν ζητήματα σχετικά με το σχεδιασμό σύγχρονων αρχιτεκτονικών επεμβάσεων σε παλαιά βιομηχανικά κελύφη.

Τέλος, η αναπληρώτρια καθηγήτρια ΑΠΘ και διευθύντρια του ΔΠΜΣ της Πολυτεχνικής Σχολής **Αι. Στεφανίδου** αναφέρθηκε στη «αποκατάσταση της βιομηχανικής κληρονομιάς στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στο ΑΠΘ. Το συγκρότημα Κάρολου ΦΙΞ στη Θεσσαλονίκη», όπου παρουσιάστηκε η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αναλυτική καταγραφή και τεκμηρίωση καθώς και προτάσεις για την αποκατάσταση του πολύ σημαντικού βιομηχανικού συγκροτήματος Φιξ στη Θεσσαλονίκη, από διεπιστημονικές ομάδες μεταπτυχιακών φοιτητών αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών, τοπογράφων, μηχανολόγων ηλεκτρολόγων και αρχαιολόγων.

Ακολούθησε συζήτηση μεταξύ των παραπάνω διδασκόντων και των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών

φοιτητών των διαφόρων πανεπιστημίων που έλαβαν μέρος στην εκδήλωση.

Μέσα από τις εκδηλώσεις αυτές διαπιστώθηκε ότι υπάρχει έντονο ενδιαφέρον από μεριάς των φοιτητών αρχιτεκτονικής, οι οποίοι επιλέγουν αντίστοιχα θέματα για να εκπονήσουν την ερευνητική και διπλωματική τους εργασία. Επίσης διαπιστώθηκε και έντονο ενδιαφέρον από μερίδα διδασκόντων να εντάξουν σχετικά μαθήματα στα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα των αρχιτεκτονικών σχολών.

Τα βιομηχανικά κτίρια ασκούν μια περιέργη έλξη στους εκπαιδευόμενους αρχιτέκτονες, χάρη στο μέγεθος, τη χαμηλότονη μνημειακότητά τους, τη διακριτική διακόσμηση, την ελιγκρίνια και την πρωτοτυπία της κατασκευής τους, τους μεγάλους ελεύθερους εσωτερικούς χώρους τους. Λειτουργούν καταλυτικά στην έμπνευση και την εφευρετικότητα των νέων, οι οποίοι επανερμηνεύουν και μετασχηματίζουν με ευφάνταστες αρχιτεκτονικές προτάσεις τα επιβλητικά αυτά κελύφη.

Οι γνώσεις που παρέχονται στο προπτυχιακό επίπεδο σπουδών για την αποκατάσταση των ιστορικών βιομηχανικών κτιρίων είναι απαραίτητες για κάθε αρχιτέκτονα, είτε επιθυμεί να ειδικευθεί στον τομέα αυτό είτε όχι. Οι γνώσεις αυτές σχετίζονται άμεσα με γνώσεις που αφορούν στην ιστορία της αρχιτεκτονικής, στην ιστορία της βιομηχανικής εξέλιξης και στην ιστορία των δομικών συστημάτων.

Τα μαθήματα αυτά συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας παιδείας, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η ικανότητα αναγνώρισης των αξιών του βιομηχανικού μας παρελθόντος, ανάδειξής τους στο παρόν και απόδοσής τους προς επαναξιολόγηση στο μέλλον. Οι εκπαιδευτικές αυτές δραστηριότητες σε συνεργασία με τις επιστημονικές δραστηριότητες του Ελληνικού τμήματος του TICCIH, μπορούν να αποτελέσουν ένα πολύτιμο υλικό για την καταγραφή, ανάλυση και ανάδειξη των στοιχείων που περιλαμβάνονται στη βιομηχανική κληρονομιά.

Παρακολουθώντας την έκθεση των διπλωματικών εργασιών με θέμα την επανάχρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, διαπιστώνει κανείς με ανάγλυφο

τρόπο, τον πλούτο της βιομηχανικής κληρονομιάς αλλά και τις δυνατότητες που προσφέρει η επανάχρηση των τεράστιων αυτών εγκαταλελειμμένων κελυφών, και η ενσωμάτωση και απόδοσή τους στον ιστό των πόλεων.

Η επανάχρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, είναι ένα από τα πιο επίκαιρα ζητήματα τόσο από τη σκοπιά της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων, όσο και από τη σκοπιά της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δημιουργίας. Οι βιομηχανίες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τις παραγωγικές δραστηριότητες και την ανάπτυξη κάθε τόπου, ενώ συνάμα οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις απετέλεσαν και αποτελούν τοπίο και συστατικά στοιχεία της εικόνας των πόλεων. Οι τεράστιες, κατά κανόνα, εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, από πηγή παραγωγικών δραστηριοτήτων κατέληξαν χώροι νεκροί και υποβαθμισμένοι. Το ζητούμενο λοιπόν είναι οι εγκαταστάσεις αυτές να αποτελέσουν επαναχρησιμοποιούμενες σημαντικούς πυρήνες για τη μελλοντική ανάπτυξη των πόλεων.

Ταυτόχρονα όμως η βιομηχανική κληρονομιά αποτελεί τμήμα της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς και επομένως θα πρέπει να διέπεται από την ανάγκη διάσωσης, προστασίας και ανάδειξής της, μέσα φυσικά σε ένα σύγχρονο πλαίσιο αναγκών και αξιών.

Η Θεσσαλονίκη ιδιαίτερα μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αναπτύχθηκε σε μητρόπολη της βιομηχανικής μας ανάπτυξης. Στην πόλη εγκαταστάθηκαν πολυάριθμες και ποικίλες βιομηχανικές δραστηριότητες, πρωτοποριακές για τα Ευρωπαϊκά δεδομένα, οι οποίες έδωσαν τεράστια ώθηση στην οικονομική εξέλιξη της περιοχής και εργασία σε χιλιάδες ανθρώπους. Χαρακτήρισαν και χαρακτηρίζουν τον ιστό της πόλης, λόγω του μεγάλου μεγέθους και της επιβλητικής αρχιτεκτονικής τους. Πρόκειται για ένα σημαντικό απόθεμα το οποίο σήμερα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων παραμένει αναξιοποίητο. Τα σημαντικά αυτά ιστορικά βιομηχανικά συγκροτήματα στέκουν εγκαταλελειμμένα και υποβαθμισμένα μπροστά σε μια αμήχανη έως αδιάφορη κοινωνία,

η οποία δεν έχει καταφέρει να σταθεί αντίξια του πολιτισμού της. Τα περισσότερα από αυτά είναι ευτύχημα που έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα μνημεία και η χάρη αυτού έχουν γλιτώσει τη μαζική κατεδάφιση.

Οι εκδηλώσεις αυτές είχαν ως στόχο την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευόμενων αρχιτεκτόνων, οι οποίοι θα κληθούν να διαχειριστούν και να υλοποιήσουν την προσπάθεια επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής μας κληρονομιάς στο μέλλον. Επίσης είχαν ως στόχο την ευαισθητοποίηση του τεχνικού κόσμου αλλά και της κοινωνίας γενικότερα πάνω στο σημαντικό αυτό ζήτημα. Είναι ίσως η τελευταία ευκαιρία για τις πόλεις μας και ιδιαίτερα για τη Θεσσαλονίκη, να προβάλλει και να αξιοποιήσει τη σημαντική αυτή αρχιτεκτονική κληρονομιά, πριν ολοκληρωτικά πλέον χαθεί, ή ίσως ακόμη χειρότερα κακοποιηθεί. Να την προβάλλει και να την αξιοποιήσει με σύγχρονους όρους με αυτοπεποίθηση και με σεβασμό στον πολιτισμό και την ιστορία της.

Οι εκδηλώσεις λοιπόν αυτές αποσκοπούν στην ευαισθητοποίηση και την ενεργοποίηση πολιτών, συναδέλφων και φορέων, ώστε να συμβάλλουμε όλοι μαζί προς αυτή την προσπάθεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ελληνικό τμήμα του TICCIH της διεθνούς επιτροπής για τη διάσωση της βιομηχανικής κληρονομιάς έχει εδώ και μερικά χρόνια ξεκινήσει μια σειρά από εκδηλώσεις σε όλη την Ελλάδα με την υποστήριξη των κατά τόπους ΤΕΕ και άλλων τοπικών φορέων. Επίσης το ΤΕΕ τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας επί σειρά ετών έχει διοργανώσει εκδηλώσεις που στοχεύουν στη διάσωση και διαχείριση της πλούσιας βιομηχανικής κληρονομιάς της πόλης.

Η έκθεση «Βιομηχανική κληρονομιά. Από την καταγραφή στην επανάχρηση», πραγματοποιήθηκε αρχικά στο Βόλο το Δεκέμβριο του 2010 στο απεκατεστημένο βιομηχανικό συγκρότημα Τσαλαπάτα, στη συνέχεια μεταφέρθηκε στη Θεσσαλονίκη, με την οργάνωση των εκδηλώσεων στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ, όπου θα διαρκέσει έως τις 8 Μαΐου και στα τέλη Μαΐου θα φιλοξενηθεί στην Αθήνα στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. ■

